

АНОТАЦІЯ

Тиха О.І. Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2024.

У дисертації «Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України» поглиблено теоретичні засади та розроблено науково-практичні рекомендації щодо інноваційної трансформації соціального захисту населення, механізму його регулювання задля досягнення економічної безпеки України.

Відновлення і модернізація економіки та побудова соціальної держави в Україні можливі тільки шляхом якісної трансформації сфери соціального захисту населення. Питання покращення соціального захисту (СЗ) та реформування сфери соціального захисту населення (СЗН) набувають особливої актуальності на фоні складних економічних і соціальних проблем в Україні через російсько-українську війну. Швидке повоєнне відновлення економіки країни та демократичного суспільства можливі на базі сучасної, тобто ефективної, гнучкої та інноваційної національної сфери соціального захисту населення.

У роботі обґрунтовано науковий підхід до розробки і реалізації стратегічних напрямів реформування сфери соціального захисту в Україні, що включають перелік складових, які охоплюють: мету, цілі, завдання, принципи, суб'єкти та об'єкти, інструменти та ресурси, вимоги, стратегічні індикатори, послідовність дій та акцентують увагу у запровадженні інновацій на основі цифрових та інформаційних технологій в межах розробки інтегрованої платформи СЗ, Єдиної цифрової платформи соціального захисту, Єдиного інформаційного простору соціального захисту населення в країні.

Розвинуто визначення сутності принципів та проблемних аспектів державної політики у сфері соціального захисту населення. Розкрито підходи до

визначення і оцінки механізмів взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України, які включають ідентифікацію та оцінювання п'яти механізмів (рудиментарного, американського, континентального (європейського), ринково-орієнтованого, інноваційного) за показниками участі суб'єктів системи економічної безпеки держави (СЕБД), зв'язку СЗ з економікою країни, ефективності, адаптивності і гнучкості, бюрократії, рівня корупції, централізації, навантаження на бюджети різних рівнів, контролю за ресурсами.

Запропоновано науково-методичний підхід до діагностики розвитку соціального захисту населення як складової економічної безпеки України, що на відміну від наявних, включає дослідження взаємозв'язку індикаторів СЗ і макроекономічних показників – ВВП країни (номінація у гривні та доларах США), витрат на одну особу, співвідношення середньої та мінімальної заробітної плати, середньої та мінімальної пенсії з прожитковим мінімумом, рівня безробіття, виконання ключових соціальних програм (допомога при народженні дитини, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога на дітей одиноким матерям, допомога при усиновленні дитини, допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, житлові субсидії).

Обґрунтовано напрями реформування соціального захисту населення для зміцнення економічної безпеки України, які базуються на імплементації закордонного досвіду економічно розвинутих країн, країн з перехідною (транзитивною) економікою, країн, що розвиваються та враховують обмеження на застосування іноземного досвіду для країни.

Набули подальшого розвитку класифікація ключових ризиків, небезпек та загроз для системи економічної безпеки держави, яка базується на інтерпретації їх взаємозв'язку та враховує наявність негативних факторів впливу (зовнішні, внутрішні), цільову спрямованість впливу негативних факторів, ймовірність настання негативних подій.

Визначено позитивні та негативні сторони сфери соціального захисту населення, а також позитивні та негативні аспекти впливу соціального захисту на економічну безпеку держави і ґрунтуються на використанні функціонального бенчмаркінгу, де за базу порівняння взяті економічно розвинуті країни різних регіонів і країни, які розвиваються з різним рівнем доходів на одну особу.

Сформовано підходи до оцінювання функціонування сфери соціального захисту України у контексті взаємодії СЗ з економічною безпекою держави, які включають оцінку інструментів, видів, функцій, форм, важелів, підсистем (політична, організаційна, економічна, правова, інформаційна), рівнів (національний, регіональний, місцевий, корпоративний, індивідуальний), суб'єктів та об'єктів СЗ.

Розкрито зміст соціального захисту населення як основної складової заходів із попередження та сприяння вирішенню соціальних проблем та забезпечення умов для підвищення якості життя населення країни за допомогою використання сукупності заходів економічного, соціального, правового, інформаційного, консультативного, технічного, психологічного, організаційного, управлінського характеру і базується на комплексності, та інноваційності (у тому числі запровадженні цифрових технологій), а також враховує відкритість національних економічних систем. Визначено зв'язок СЗН з економічною безпекою країни. При цьому перевагою авторського визначення сутності СЗН є врахування процесів цифровізації, функціонування відкритої економіки та взаємозв'язку з економічною безпекою країни.

Доведено, що в межах історичного розвитку відбувались зміни щодо взаємозв'язку та взаємовпливу між соціальним захистом і економічними системами різних рівнів. Визначено сучасний прямиий та опосередкований вплив соціального захисту на зростання економіки на макро-, мезо-, мікрорівнях. Розкрито особливості чотирьох загальносвітових підходів, що формують зв'язок між соціальним захистом та розвитком економіки (SRM, SRP, TSP, CCT). Наведена схема взаємозв'язку соціального захисту та економіки на різних рівнях їх функціонування (світовий, міжнародний, національний).

Наведена декомпозиція систем національної та економічної безпеки країни та на основі аналізу першоджерел визначена сутність термінів «економічна безпека», «економічна безпека держави», «система економічної безпеки держави». Розкрито особливості забезпечення сукупності національних інтересів країни за допомогою системи економічної безпеки держави. Підтверджуємо зв'язок між економічною безпекою та соціальним захистом населення через забезпечення СЕБД соціальних інтересів в країні. Надано теоретичну характеристику системи економічної безпеки держави, де розкрито мету, завдання, умови, суб'єкти, об'єкти, рівні, функції, принципи, індикатори (показники) СЕБД. Наведена інтерпретація та визначена сутність термінів «ризик», «небезпека», «загроза», а також визначено взаємозв'язок між ризиками, небезпеками та загрозами. Сформована сукупність ключових ризиків, небезпек та загроз для СЕБД. Ідентифіковані складові системи економічної безпеки держави та надана їх характеристика.

Розкрито зв'язок між соціальною політикою, соціальним захистом, соціальною безпекою, розвитком економічної системи країни, національною економічною політикою та системою економічної безпеки держави. Визначені механізми взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України, проведена компаративна оцінка виявлених механізмів. Доведено, що всі механізми взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України не відповідають повною мірою сучасним вимогам, які висувуються до СЗ та СЕБД, що потребує розробки нового механізму на основі використання складових інноваційного механізму, як найбільш адекватного, з залученням елементів американського та європейського механізмів.

Діагностування розвитку соціального захисту населення як складової економічної безпеки України, на основі виокремлення історичних етапів розвитку СЗ в країні, дало змогу виявити сукупність проблем, де визначено: критичну залежність соціального захисту від бюджетних відрахувань та розвитку економічної системи країни; скорочення витрат на соціальний захист;

проблеми пенсійного забезпечення та захисту малозабезпечених; зростання рівня безробіття; низьку ефективність та результативність соціальних програм, які діють в країні.

Результати аналізу розвитку соціального захисту населення як напрямку зміцнення економічної безпеки України на основі проведення функціонального бенчмаркінгу з економічно розвинутими країнами різних регіонів (США, Німеччина, Австралія, Японія), і країнами, які розвиваються з різним рівнем доходів на одну особу (Казахстан, Індія, Китай, Польща, Чехія, Болгарія, Туніс, Аргентина, Куба) за період з 2008 р. до 2021 р. показали низьку ефективність СЗ в країні та зростання розриву з економічно розвинутими країнами та з країнами, що розвиваються. На основі проведеного аналізу було обґрунтовано характеристику сфери соціального захисту в Україні (позитивні та негативні сторони) та її вплив (позитивний та негативний) на економічну безпеку держави.

Дослідження інституційно-правового забезпечення взаємодії соціального захисту та економічної безпеки України дало змогу виявити структуру, особливості функціонування та взаємодії сфери СЗ і ЕБД, а також визначити негативні сторони та проблеми функціонування структурних елементів сфери СЗ в країні, а саме: інструменти соціального захисту; види СЗ; функції управління соціальним захистом; форми СЗ; важелі соціального захисту; підсистеми СЗ; рівні соціального захисту; суб'єкти та об'єкти СЗ.

Визначено напрями імплементації в Україні кращих закордонних практик соціального захисту населення для зміцнення економічної безпеки країни. Акцентовано увагу на необхідності використання досвіду підвищення ефективності соціального захисту у економічно розвинутих країнах, державах з перехідною (транзитивною) економікою, країнах, що розвиваються. Сформовано сукупність рекомендацій для імплементації у сферу СЗН України, як з точки зору реформування всієї сфери, так і з точки зору внесення змін до окремих її складових (усунення гендерної дискримінації, залучення до сфери СЗ неформально зайнятих, покращення соціального захисту мешканців сільських територій, започаткування СЗ трудових мігрантів та членів їх родин).

Ключові слова: Соціальний захист населення, економічна безпека, соціальна політика, державне регулювання, людський капітал, сталий розвиток, соціальні гарантії, соціальний ризик, соціальні заходи, зайнятість населення, ринок праці, безробіття, трудова міграція, глобалізація економіки, цифрові інновації.

ABSTRACT

Tykha O.I. Social protection of the population in the system of economic security of Ukraine. – Qualifying scientific work with manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in the field of knowledge 05 Social and behavioral sciences, specialty 051 Economics. – Lviv Ivan Franko National University, Lviv, 2024.

The thesis "Social Protection of the Population in the System of Economic Security of Ukraine" deepens the theoretical foundations and develops scientific and practical recommendations for the innovative transformation of social protection of the population, the mechanism of its regulation to achieve economic security of Ukraine.

The restoration and modernization of the economy and the construction of a welfare state in Ukraine are possible only through a qualitative transformation of the social protection sector. The issues of improving social protection (SP) and reforming the SP sector are of particular relevance against the backdrop of complex economic and social problems in Ukraine due to the Russian-Ukrainian war. Rapid post-war recovery of the country's economy and democratic society is possible on the basis of a modern, i.e., efficient, flexible and innovative national social protection system.

The paper substantiates a scientific approach to the development and implementation of strategic directions for reforming the social protection sector in Ukraine, including a list of components covering: purpose, goals, objectives, principles, subjects and objects, tools and resources, requirements, strategic indicators, sequence of actions and focusing on the introduction of innovations based on digital and information technologies within the development of an integrated SP platform, a

Unified Digital Social Protection Platform, a Unified Information Space for Social Protection of the Population, and a Unified Social Protection Information Space.

The definition of the essence of the principles and problematic aspects of the state policy in the field of social protection of the population is developed. The approaches to defining and evaluating the mechanisms of interaction between the sphere of social protection of the population and the economic security system of Ukraine are disclosed, including the identification and evaluation of five mechanisms (rudimentary, American, continental (European), market-oriented, innovative) by the indicators of participation of the SPSS subjects, the connection of the SPSS with the country's economy, efficiency, adaptability and flexibility, bureaucracy, level of corruption, centralization, burden on budgets of different levels, control over resources.

A scientific and methodological approach to diagnosing the development of social protection of the population as a component of Ukraine's economic security is proposed, which, unlike the existing ones, includes a study of the relationship between the indicators of SP and macroeconomic indicators - the country's GDP (nomination in UAH and USD), expenditures per capita, the ratio of average and minimum wages, average and minimum pensions with the subsistence level, unemployment rate, implementation of key social programs (childbirth allowance, childcare allowance until the child reaches the age of three, child allowance for single mothers, child adoption allowance, childcare allowance for children under guardianship or custody, state social assistance to low-income families, state social assistance to disabled persons from childhood and children with disabilities, housing subsidies).

The directions of reforming the social protection of the population to strengthen the economic security of Ukraine are substantiated, based on the implementation of foreign experience of economically developed countries, countries with transition (transitional) economies, developing countries and taking into account the limitations on the application of foreign experience for the country.

The classification of key risks, hazards, and threats to the economic security system of the state has been further developed, based on the interpretation of their interconnection and taking into account the presence of negative factors of influence

(external and internal), the targeted direction of the impact of negative factors, and the probability of negative events.

The positive and negative aspects of the social protection sphere, as well as positive and negative aspects of the impact of social protection on the economic security of the State, are identified and are based on the use of functional benchmarking, where economically developed countries of different regions and developing countries with different levels of income per capita are taken as a basis for comparison.

Approaches to assessing the functioning of the social protection sphere of Ukraine in the context of interaction between the SP and the economic security of the State are formed, which include an assessment of instruments, types, functions, forms, levers, subsystems (political, organizational, economic, legal, informational), levels (national, regional, local, corporate, individual), subjects and objects of the SP.

The article reveals the content of social protection of the population as the main component of measures to prevent and facilitate the solution of social problems and provide conditions for improving the quality of life of the country's population through the use of a set of economic, social, legal, informational, consulting, technical, psychological, organizational, managerial measures and is based on complexity and innovation (including the introduction of digital technologies), and also takes into account the openness of national economic systems. The author identifies the connection between the SPP and the economic security of the country. At the same time, the advantage of the author's definition of the essence of the SPP is that it takes into account the processes of digitalization, the functioning of an open economy and the relationship with the economic security of the country.

It is proved that within the framework of historical development there were changes regarding the relationship and mutual influence between social protection and economic systems of different levels. The current direct and indirect influence of social protection on the growth of the economy at the macro-, meso-, and micro levels is determined. The features of four global approaches that form the connection between social protection and economic development (SRM, SRP, TSP, CCT) are revealed. The

diagram of the relationship between social protection and the economy at different levels of their functioning (world, international, national) is given.

The decomposition of the country's national and economic security systems is presented, and the essence of the terms "economic security", "economic security of the state", "system of economic security of the state" is determined based on the analysis of primary sources. The peculiarities of ensuring the totality of national interests of the country with the help of the system of economic security of the state are revealed. We confirm the connection between economic security and social protection of the population through the provision of SES of social interests in the country. A theoretical description of the system of economic security of the state is provided, where the purpose, tasks, conditions, subjects, objects, levels, functions, principles, indicators (indicators) of the SES are disclosed. A graphical interpretation and defined essence of the terms "risk", "danger", "threat" is provided, as well as the relationship between risks, dangers and threats is defined. A set of key risks, dangers and threats for SES has been formed. The components of the system of economic security of the state are identified and their characteristics are provided.

The relationship between social policy, social protection, social security, development of the country's economic system, national economic policy and the state's economic security system is revealed. Mechanisms of interaction between the sphere of social protection of the population and the system of economic security of Ukraine were determined, and a comparative assessment of the identified mechanisms was carried out. It has been proven that all the mechanisms of interaction between the sphere of social protection of the population and the economic security system of Ukraine do not fully meet the modern requirements that are put forward to the SP and SES, which requires the development of a new mechanism based on the use of the components of the innovative mechanism, as the most adequate, with the involvement of elements of the American and European mechanisms.

The diagnosis of the development of social protection of the population as a component of the economic security of Ukraine, based on the identification of the historical stages of the development of social security in the country, made it possible

to identify a set of problems, which identified: the critical dependence of social protection on budget deductions and the development of the country's economic system; reduction of social protection costs; problems of pension provision and protection of the poor; rising unemployment; low efficiency and effectiveness of social programs operating in the country.

The results of the analysis of the development of social protection of the population as a direction of strengthening the economic security of Ukraine based on functional benchmarking with economically developed countries of different regions (USA, Germany, Australia, Japan) and developing countries with different levels of income per capita (Kazakhstan, India, China, Poland, Czech Republic, Bulgaria, Tunisia, Argentina, Cuba) for the period from 2008 to 2021 showed low efficiency of social protection in the country and a growing gap with economically developed and developing countries. Based on the analysis, the author substantiates the characteristics of the social protection sector in Ukraine (positive and negative aspects) and its impact (positive and negative) on the economic security of the state.

The study of the institutional and legal provision of the interaction of social protection and economic security of Ukraine made it possible to identify the structure, peculiarities of the functioning and interaction of the sphere of social protection and social security, as well as to determine the negative sides and problems of the functioning of structural elements of the sphere of social security in the country, such as: social protection tools; types of SP; social protection management functions; SP forms; levers of social protection; subsystems of SP; levels of social protection; subjects and objects of SP.

The directions of implementation of the best foreign practices of social protection in Ukraine to strengthen the country's economic security are identified. Attention is focused on the need to use the experience of improving the efficiency of social protection in economically developed countries, countries with transitional (transitory) economies, and developing countries. A set of recommendations for implementation in the sphere of the SPP of Ukraine is formed, both in terms of reforming the entire sphere and in terms of making changes to its individual

components (elimination of gender discrimination, involvement of informally employed in the SPP, improvement of social protection of rural residents, introduction of the SPP for labor migrants and their families).

Keywords: Social protection of the population, economic security, social policy, state regulation, human capital, sustainable development, social guarantees, social risk, social measures, employment of the population, labor market, unemployment, labor migration, globalization of the economy, digital innovations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Тиха О. І. Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2018. № 55. С. 228–236.

2. Тиха О. І. Економічна безпека індивіда в системі економічної безпеки держави: сутність та принципи взаємодії. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Економічні науки". 2019. № 12. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-12-5499>.

3. Тиха О. І. Сфера соціального захисту в ОТГ та підприємництво. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. № 35. С. 280–289.

4. Тиха О. І. Сучасні тенденції впливу трансформації на формування соціального захисту населення України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-17>

Статті в іноземних періодичних наукових виданнях:

1. Тиха О. І. Держава в системі соціальної безпеки в Україні: інституційний аспект. *Міжнародний науковий журнал World Science*. 2019. Т. 2, № 7(47). С. 4–9. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31072019/6592

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Тиха О. І. Державне регулювання сфери соціального захисту: переваги і слабини. *Молодий вчений*. 2018. № 11. С. 494–500.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тиха О. І. Соціальний захист населення: досвід Франції. *Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings* : International Scientific Conference, м. Le Mans, 23 Nov. 2018 p. Le Mans, 2018. С. 62–64.

2. Тиха О. І. Соціальний захист населення як основний інструмент соціальної держави. *Реалізація концепції сталого розвитку: взаємодія держави та бізнесу* : Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Дніпро, 20 жовт. 2018 р. Дніпро, 2018. С. 82–85.

3. Тиха О. І. Державне регулювання сфери соціального захисту: досвід України та Казахстану. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств.* : Матеріали II Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 9–10 листоп. 2018 р. Херсон, 2018. С. 103–105.

4. Тиха О. І. Коронавірус та сфера соціального захисту населення: ризики та наслідки для України та суспільства. *«Забезпечення економічної безпеки за умов фінансової нестабільності»* : Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 27 черв. 2020 р. Київ, 2020. С. 66–70.

5. Тиха О. І. Стан соціального захисту населення у контексті зміцнення економічної безпеки України. *IV Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку»* : Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 28–29 квіт. 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 80–83.

6. Тиха О. І. Механізми регулювання сфери соціального захисту населення для досягнення економічної безпеки України. *VI Міжнародний літній науковий симпозіум «Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика»*: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 28–29 лип. 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 40–42.